

DELO

glasilo KPI za slovensko narodno manjšino

TRST - 26. oktobra 1979

Leto XXXI. - Štev. 11

Petnajstnevnik - Quindicinale

Abbon. postale - Gruppo II/70

200 lir

Dolžna pojasnila bralcem in naročnikom

Poziv slovenskim komunistom

Ob skupnem sodelovanju in naporih mora Delo redno izhajati in se obogatiti

Našim zvestim bralcem in naročnikom, kakor tudi tovarišem, ki bodo tokrat prvič vzeli v roke DELO, smo dolžni nekaj pojasnil. Pravzaprav kritičnih in samokritičnih pripomb.

Naš list letos neredno izhaja. Točneje, redno je izhajal še lansko jesen, po nekajmesečni prekinitvi je tedensko izhajal pomladi, do zaključka volilne kampanje, nato pa nič več celo poletje.

Težko bi bilo pojasnjevati vse okoliščine, ki so botrovale nezaželenemu in neprijetnemu položaju. Kot komunisti in Slovenci se namreč predobro zavedamo, kaj nam pomeni DELO.

Predvsem je to naš najstarejši list. Glasilo Slovencev v socialističnem gibanju in nato, od vsega nastanka, Komunistične partije Italije. DELO je list, ki je v fašistični dobi doživel rekordno število procesov. Pregarjali so ga povsod. S tem si je zaslužil mesto v zgodovini našega naroda in naše manjšine v Italiji. Morda ni naključje, če je po našem, tržaškem DELU, nastalo tudi osrednje slovensko dnevno glasilo.

Prav zato pa si ne smemo dovoliti, da bi DELO še dalje neredno izhajalo. Predragoceno je.

Že res, nismo več osamljeni kot nekoč. Naša stališča prihajajo do izraza tudi v drugih občilih, v dnevnem in periodičnem tisku. Vendar pa slovenski komunisti potrebujemo časnik, v katerem bomo našli stališča svoje partije, ocene in komentarje, skratka gradivo za našo vsakdanjo aktivnost, polemiko in boj. DELO je neprecenljiva vez med slovenskimi komunisti v treh

pokrajinah naše dežele. Je tribuna, v katero se lahko svobodno oglašamo in razpravljamo o svojih problemih, uspehih ali dvomih.

Vprašati se moramo, ali DELO opravlja to vlogo. Najbrž ne. Kdo je temu kriv? Tudi mi sami. Preogostoma mislimo, da ga bomo brali (ko izide), premalo pa mislimo, da ga je treba tudi napisati. DELO pa ni informativni časnik, da bi ga polnili z vestmi. Potrebna so nam stališča, prispevki, razprave, pisma, komentarji. Zato vabimo vse slovenske tovariše, naj pomagajo, da bo DELO zares glasilo slovenskih komunistov. Saj je naša vloga dragocena, v partiji sami in na stičišču izkušenj slovenskega naroda, ki ustvarja revolucionarno izkušnjo samoupravnega socializma ter italijanske evrokomunistične partije, na katero gleda celotno svetovno javno mnenje.

Da tovariši cenijo vlogo našega lista in si ga želijo, pričajo pravzaprav čudežni podatki. Tudi v dolgih mesecih, ko nam ni bilo mogoče zagotoviti redno izhajanje, se je na DELO naročilo več tovarišev. V uredništvo smo prejeli na desetine in desetine prostovoljnih prispevkov, posamezne sekcije pa so se pozanimale, kdaj bo list izšel.

No, sedaj upamo, da bo DELO redno izhajalo, kljub strašnim finančnim in tehničnim težavam. Za to pa potrebujemo vsestransko pomoč naših ljudi. Predvsem mislimo, da je potrebna široka akcija zbiranja naročnin, predvsem med mladino, na Goriškem in v tržaškem mestu, pa tudi v videmski pokrajini.

Naše sekcije pozivamo, naj izkoristijo kampanjo obnavljanja partijskih izkaznic za leto 1980 in pri tem vsakega slovenskega tovariša povabijo, naj obnovi naročnino na DELO, oziroma, naj najde novega naročnika.

Prav tako pozivamo vse partijske organizacije, predvsem v mestih, naj pri nedeljskem razdeljevanju komunističnega tiska ne pozabijo na DELO. Predvsem v mestih je veliko slovenskih družin, kamor DELO še ni seglo.

Končno pozivamo vse tovariše, naj sodelujejo z uredništvom. Pišejo naj članke, opozarjajo naj nas na dogodke ali stališča, probleme in uspehe.

Slovenski komunisti morajo vedeti, da so po DELU povpraševali celo naši idejni nasprotniki. Tudi njim smo dolžni zagotoviti redno soočanje z našimi stališči. Tudi za to je potrebno DELO.

Prispevki za sklad "DELA"

Ob 8. obletnici nepozabnega brata Venčka Krečiča daruje sestra Marija 10.000 lir za sklad DELA.

V spomin na drago pokojnico Ano Furlan in Meula darujeta Mario in Marija Škerl 5.000 lir za komunistični tisk.

V spomin na Rikca Malalana darujeta Kati in Jože Gorup 5.000 lir za sklad DELA.

Namesto cvetja na grob Ane Furlan vd. Meula darujeta Livio in Majda Eva 5.000 lir za DELO.

Prispevki

Fabio in mama Pierina Pečar darujeta v spomin Ane Meula iz Sv. Ivana 5.000 lir za sklad DELA.

V spomin tovariša Nandota Stancich iz Podlonjerja daruje tov. Andrej Kranjec 3.000 lir za sklad DELA.

V spomin tov. Stanota Furlan darujejo za sklad DELA: Marija Ukmar 10.000 lir, Gverino Husu 10.000 lir, Alojz Kapun 5.000 lir in Vida Gerlanc-Menucci 3.000 lir.

Zora Pertot iz Nabrežine daruje v spomin moža Franca ob 4. obletnici njegove smrti 5.000 lir za DELO.

Za sklad DELA so prispevali: Štefan Leban iz Slivnega 2.000 lir, Ludvik Mokele iz Prečnika 12.000 lir, Josip Legiša iz Praprota pa 7.000 lir.

Ob obletnici smrti Valerije Veljak iz Domja (umrla je dne 7. julija 1966) daruje mož Angelo Veljak 7.000 lir za DELO.

V spomin na Mariota Regent daruje Vida Gerlanc - Menucci 2.000 lir za DELO.

Ob priliki rojstnega dne drage žene Majde daruje Rado Menucci 5.000 lir za UNITA' in DELO.

V spomin dragih Josipa in Marije Gerlanc darujejo hči Vida in vnuka Rado in Sonja 5.000 lir za UNITA' in DELO.

Seznam naročnikov in Boljunca, ki so poleg naročnine prispevali za sklad DELA:

Mario Sancin 2.000 lir, Jože Bolčič 2.000, Anton Montanja 2.000, Pepi Ota (Mižov) 7.000, Bruno Žerjal 2.000, Mario Kozina 2.000, Maver Karmelo 2.000, Silvester Glavina 2.000, Josip Starc 2.000, Izidor Zobec 1.000, Viktor Kralj 2.000, Milan Zobec 2.000, Rino Kuret 2.000, Angel Žerjal 500 in Slavko Žerjal (iz Boršta) 2.000 lir. (Zbral tov. Miro Žerjal).

Ob vpisu naročnine za prispevala za sklad DELA: Mario Čuk in Evgenio Covacio in Banov 4.000 lir (Dostovila tov. Tončka Vidav).

Ob vpisu naročnine so prispevali za DELO: Josip Sancin 2.000 lir, Josip Lovriha 2.000 lir, Radivoj Lovriha 2.000 lir (vsi iz Doline) in Josip Pangerc iz Kroglj 2.000 lir.

V spomin preminulih tovarišev Josipine Hafner, Zorka Jelušiča in Alojza Fona darujeta Emil Furlan in Kristina Mozer iz Škednja 5.000 lir za prosvetno društvo Ivan Grbec in 5.000 lir za DELO.

V počastitev spomina na tovariša Željka Žerjala, rojaka iz Boljunca, ki se je pred 50 leti izselil v Argentino in je tam preminil preteklega avgusta, so prispevali za sklad DELA:

Rika in Milan Kuret 20.000 lir, Mario Kozina in družina 3.000 lir, Marija Sancin 3.000 lir, Vida Sancin in družina 5.000 lir, Mirko Žerjal in družina 3.000 lir (vsi iz Boljunca) in Slavko Žerjal in Boršta 3.000 lir.

Mirko Kosmina iz Šempolaja je prispeval za DELO 7.000 lir.

Vsem darovalcem iskrena hvala.

O Pertinijevem obisku: tržaški odmevi

Znano je, kaj žuli tržaško meščanstvo. Za vsako ceno hoče ohraniti oblast v mestu, pa čeprav na njegovih družbenih razvalinah. Dovolj ji je vedeti, da lahko še dalje tlači že šibki tržaški delavski razred in razpolaga z ozemljem, kjer živijo Slovenci. Na teh temeljnih postavkah je pravzaprav nastala Lista za Trst, ob njih je, žal, izbrala okoli sebe veliko število volilcev in s svojo močjo začela vplivati tudi na druge politične sile, ki so ji dotlej nasprotovale.

Vprašanje odnosa z Jugoslavijo pa je pri tem ločnica. Ne mislimo na neke sentimentalizme, niti na zgodovinske težnje manjšine, da ohrani povezanost z matico. V mislih imamo perspektive razvoja tržaškega mesta in obmejnih področij. Trst potrebuje zaledje, ki ga tostran meje nima. Potrebuje smotno integracijo med industrijo in luškim gospodarstvom, da bo lahko razvijal produktivno osnovo predvsem zato, ker lahko uspešno prodira na tržišča Sredozemlja in držav v razvoju. V tem smislu je tržaška zemljepisna in politična lega idealna. To dobro vedo pri Evropski gospodarski skupnosti, ki na pogajanjih za novo pogodbo z Jugoslavijo natančno obravnavajo prav naše področje in njegove perspektive.

Tržaškemu meščanstvu, ali točneje, dobremu delu tega meščanstva, ne gre za skupne investicije, za industrijsko sodelovanje, za oblikovanje novih delovnih mest, za kakovostno izboljšanje luškega gospodarstva. Glavna skrb Cecovinijev in njegovih pristašev je, da bi se v Trstu ne spremenilo etnično ravnotežje. Vsakomur mora biti jasno, kaj to pomeni, saj o tem Lista Melone in njeni pristaši stalno govorijo. Ne zanima jih etnično ravnesje v Jugoslaviji, čez mejo. Tudi jih ne zanimajo kraške lepote. Edina skrb jim je, da bi se zaradi novega sodelovanja z Jugoslavijo ne okrepila slovenska komponenta v Trstu in deželi, oziroma, da bi razširitev produktivne osnove ne okrepila preveč delavskega razreda in z njim slovenskega naravnega zaveznika.

Zato je njihova glavna skrb prav kaljenje odnosov na meji in med državama. Napoved, da bo predsednik republike Pertini obiskal Jugoslavijo in se pogovarjal s Titom je vrgla nekatere tržaške kroge iz tira. Morda tudi zato, ker so razpolagali z informacijami, da se utegnejo spremeniti nekatere oblike industrijskega sodelovanja med sosednjima državama, kar naj bi prav tržaški meščanski listi odkrivali v nacionalistične namene.

Svoj bes je tržaška desnica pokazala na vse mogoče načine. Od poskusa skrunitve bazovskega spomenika in zaostritvi ščunjanja k nacionalni mržnji, tja do glavnega poskusa, da bi občinski svet pred Pertinijevim odhodom "v imenu tržaškega orebivalstva" dajal državnemu poglavarju

navodila, kako naj se vede pri Titu in kaj naj zahteva.

Čeprav ločene in politično neenotne so stranke ustavnega loka (komunisti, demokristjani, polovica socialistov, republikanci in socialdemokrati) zavzele stališče, da razprava o Pertinijevem potovanju, ko se še ni pričelo, niti zaključilo, pravzaprav ni umestna. Pripravljene pa so bile o tem razpravljati tedaj, ko bi razpolagali z ustreznimi dokumentiranimi informacijami o zadevah, ki se nas neposredno tičejo.

Zadevna razprava v tržaškem občinskem svetu je trajala celih osem ur nepretrgoma. Na koncu je bila sprejeta resolucija, ki ni bila po godu Listi za Trst, ker pozdravlja pozitivne zaključke Pertinijevega obiska v Jugoslaviji, pogajanja med EGS in Jugoslavijo, poudarja pomen industrijskega sodelovanja, izraža pripravljenost v tem okviru - preveriti normativo in namestitve skupnih industrijskih pobud, se, končno, zavzema za spoštovanje ostalih obvez osimskega sporazuma. Med temi tudi obveze obeh držav, da bosta ohranili italijansko kulturo v Istri ter globalno zaščitili slovensko manjšino v Furlaniji-Juljski krajini.

Da bi omilili pekoč poraz so pristaši Liste, fašisti in radikalcji pozneje izjavili, da "preverjanje" proste industrijske cone in njene kraške lege predstavlja za Listo "bleščečo zmago". Dejansko ni tako. Listarski odbornik Gambassini je predložil svojo resolucijo, ki zahteva obnovev pogajanj za revizijo mednarodno veljavnega osimskega sporazuma in predvsem to, naj se prosta industrijska cona nikar ne namesti v tržaški pokrajini. Ta resolucija je bila zavrnjena.

Najbrž velja priznati, da je tržaški občinski svet za nekaj ur premostil hudo politično krizo nekaterih strank in neodločnost drugih. To ni bilo lahko. KD je v Trstu razklana na dvoje. Dobršen del demokristjanov, ki ne gleda dlje od lastnega nosu, želi deliti oblast z Listo za Trst. Druži jih nasprotovanje Slovincem in sodelovanje z Jugoslavijo. Drugi del, ki misli drugače in se zaveda svojih odgovornosti, pa je šibak in je prisiljen pogajati se z nasprotniki, sklepati z njimi kompromise. Socialisti so prav tako neenotni. V občinskem svetu imajo dva

Pridružite se komunistom, vpišite se v KPI.

Pobratenje med občinama Buje in Devin-Nabrežina

V soboto, 20. t.m. je bila na sedežu občinske skupščine v Bujah pomembna slovesnost: uradno pobratenje občine Buje (Jugoslavija) z občino Devin - Nabrežina (Italija). Sklep o pobratenju je skupščina občine Buje sprejela že dne 3. oktobra t.l., občinski svet v Nabrežini pa ga je odobril že 28. septembra t.l. Protokol o pobratenju, ki sta ga podpisala predsednik občinske skupščine Buje tov. Valentin Jakac in župan občine Devin - Nabrežina tov. Albin Škerk, se glasi:

1. Pobratenje med občinama Buje in Devin - Nabrežina temelji na:

- hotenju in pričakovanju delavcev in zainteresiranih občanov po raztegnitvi in poglobitvi prijateljstva, razumevanja in medsebojnega spoštovanja in čimbolj dosledno izvajanje načel in namemb osimskih sporazumov med SFR Jugoslavijo ter Republiko Italijo;

- na skupni demokratični in antifašistični tradiciji;

- na obdajanskem prepričanju o nujnosti obdržanja in zaščite tradicij in

dosežka ljudskega osvobodilnega boja ter odpornišva;

- na doslednem sodelovanju obeh občin v raznih družbenih dejavnostih ter na skupni želji, da se to sodelovanje še okrepi, utrdi in obogati;

- na mnogoštevilnih obstoječih afinitetah osnovnih značilnostih, kjer skupno živi več narodov in narodnostnih skupnosti.

2. Cilji pobratenja so:

- uresničitev hotenj delavcev in občanov Buj in Devina - Nabrežine po utrditvi splošnega prepričanja, da na obeh straneh dražavne meje živijo in delajo skupnosti, med katerimi vladajo prijateljski odnosi in ki spoštujejo narodno pripadnost vsakega državljana in za katere sta suverenost in nevmešavanje v notranje zadeve drugih neizpodbitno načelo;

- nadaljnja obogatitev prijateljskih in bratskih odnosov, katerih temelji izhajajo iz skupnega ljudskega osvobodilnega boja in odpornišva;

- združenje obeh prebivalstev v prijateljskem sodelovanju na športnem, šolskem in gospodarskem področju ter v kulturi; sodelovanje na raznih družbenih dejavnostih občin Buj in Devina - Nabrežine bo izvedeno na podlagi dogovorjenega programa.

3. Občini Buje in Devin - Nabrežina bosta sodelovali:

- v razvoju in poglobitvi odnosov prijateljstva med zainteresiranimi občani; v razširitvi in utrditvi demokratičnih in antifašističnih tradicij ter dosežkov ljudske osvobodilne borbe ter odporniškega gibanja; na področju šolstva in kulture; v športni dejavnosti; na gospodarskem polju in v drugih dejavnostih.

4. za spodbuditev, obogatitev ter izvajanje prijateljskih odnosov in sodelovanja med občinama Buje in Devin - Nabrežina se ustanovi skupna partitetična komisija, ki bo določevala razne oblike sodelovanja ter skrbela za njegovo izvedbo.

Dogodek velikega pomena

Na predvečer uradnega in prijateljskega obiska predsednika republike Pertinija v Jugoslaviji je tiskovni urad tržaške avtonomne federacije KPI objavil posebno sporočilo, ki ga je napisal sekretar Giorgio Rossetti. V tem sporočilu je med drugim rečeno:

"Obisk predsednika italijanske republike v Jugoslaviji je dogodek velikega pomena. Prav gotovo bo ta obisk še bolj utrdil prijateljske odnose med Italijo in Jugoslavijo in med državljani obeh držav ter dal nov impulz za gospodarsko in kulturno sodelovanje med obema državama. Pogoji za uspeh obstajajo in se izražajo v dejanskih odnosih med obema državama. Pot za nadaljnje napredovanje bo prav gotovo lažja tudi zato; ker se bosta srečala dva velika bojovnika odpornišva in antifašizma, Tito in Pertini, navdahnjena z ideali avtonomije in narodne neodvisnosti, sodelovanja med državami z različno družbeno ureditvijo, sožitja in mednarodnega sodelovanja ter nujnosti, da se v Sredozemlju in na Jadranu še posebej utrdi področje miru.

Korak naprej v odnosih med Italijo in Jugoslavijo bo v korist vseh, tako Italijanov kot Jugoslovancev. Za Trst je to življenjskega pomena".

«Komunist» o pomenu obiska

KOMUNIST, glasilo ZK Jugoslavije in ZK Slovenije pa je pred obiskom predsednika Pertinija v Jugoslaviji podčrtal zlasti naslednje:

- Sandro Pertini prihaja v Jugoslavijo kot najvišji predstavnik sosedne dežele, s katero vežejo Jugoslavijo trdne vezi prijateljstva in sodelovanja, katerih najvišji izraz so nedvomno osimski sporazumi. Prav zato utegnejo državniški pogovori dveh predsednikov pomeniti ne le vnovično priznanje in potrditve prehojene poti k zblizjevanju med jadranskima sosedoma, pač pa v isti meri tudi spodbudo za odpiranje novih perspektiv nadaljnega razvoja dobrih in trdnih jugoslovansko-italijanskih odnosov.

Ni odveč spet in spet poudarjati trajnega pomena obstoječe stopnje razvoja odnosov med državama ne le za obe državi, pač pa za vso Evropo in tudi za celotne mednarodne odnose. V politiko dobrososedskih odnosov med Italijo in Jugoslavijo so, po zaslugi prizadevanj in dobre volje obeh strani, vtkana vsa napredna, demokratična in miroljubna načela, ki edina lahko svetu prinesejo in zagotovijo mir in enakopravno sodelovanje. Vsebinska razvejanost italijan-

sko-jugoslovanskega sodelovanja, ki zajema prav vsa področja - med njimi je še posebno dragoceno že globoko zasidrano obmejno sodelovanje - izpričuje, kako je lahko tudi v sodobnem svetu graditi trdne mostove prijateljstva med državami ne glede na vse razlike, če temeljijo na načelih enakopravnosti, nevmešavanja in medsebojnega upoštevanja interesov. Jugoslovansko-italijanski odnosi, kakršni so v svojem najglobljem bistvu, pomenijo stvarno zanikanje politike blokov in blokovske delitve sveta, ki išče v obstoječih družbenih in drugih razlikah motive in

opravičila za svoje uveljavljanje v mednarodnih odnosih.

- Končno, obisk italijanskega predsednika sodi v obdobje, ko se v dvostranskih odnosih vse bolj nakazujejo obrisi vseh pozitivnih danosti, ki so jih prinesli osimski sporazumi za nemoten razvoj vsestranskega sodelovanja med državama. Med Jugoslavijo in Italijo ne obstaja nobena nepremostljiva ovira, nasprotno, privrženost duhu osimskih sporazumov odpira možnosti za nenehno napredovanje sodelovanja med državama.

● Nadaljevanje z 2. strani

predstavnik. Eden se stalno povezuje z radikalcami in Listo za Trst, drugi pa (tudi zato, ker je Slovenec) zagovarja enotna stališča levice in demokratičnih sil. Iz teh razprav je Slovenska skupnost kar se da odsotna. Njena glavna skrb je, kako se izogniti napadom nacionalističnih sil in jih preusmeriti na levo. Pri tem je občasno pripravljena tudi pomagati, kar dokazuje o veliki dozi kratkovidnosti njenih voditeljev. V socialdemokratskih vrstah prihajajo prav tako do izraza nesoglasja. Republikancev pa dobesedno več ni. Imajo svoje zastopnike v občinskem svetu in drugod, v Trstu pa stranka ne obstaja več, ker nima članov in nikakršne organizacije.

Ena izmed posledic krize, ki tare vmesne laične stranke in, žal, tudi socialistično, je njihova politična šibkost in pomanjkanje pobud. V teh pogojih tržaška desnica še vedno prevzema pobudo in diktira svojo igro. V našem primeru se je, naprimer, zgodilo, da je občinski svet v Trstu zaradi zadrege demokratizacije, ki so se vzdržali, sprejel izzivalno resolucijo, ki sprašuje za usodo "deportiranih Tržačanov" in govori o "fojbah".

Novo tehtanje zgodovinskega kompromisa

Pred trinajdesetimi leti je Palmiro Togliatti napisal za revijo »Rinascita« uvodnik in če ga beremo danes, nam ponuja priložnost za plodno razmišljanje o sodobnih italijanskih političnih dogajanjih in o iniciativah naše partije — tedanjih in sedanjih — ki iščejo pot k ciljem in enotni mobilizaciji sil, sposobnih reševati deželo z obnavljanjem, je zapisal sekretar KPI Enrico Berlinguer ob 15. obletnici Togliattijeve smrti.

Togliattijev uvodnik, ki je bil napisan v času ostrega spopada z De Gasperijem glede gospodarske politike, je bil posvečen politiki Epicarma Corbina (liberalca, ki je bil tedaj finančni minister) in boju komunistov ter demokratične levice za novi tok gospodarskega razvoja v deželi. V njem s skrbno in nepristransko natančnostjo piše o bilanci tiste politične faze KPI, ki jo je sam definirjal kot fazo »točno določenega kompromisa« med »velikima poloma« (progresivnim in konservativnim) »antifašistične fronte«. Osvobodilna vojna, republika in ustanodajna skupščina so bili »cilji, ki jih je potrebno uresničiti za vsako ceno in pred vsemi drugimi« (in ravno zaradi tega je bila potrebna široka antifašistična fronta).

Togliatti zatrjuje, da je ta kompromis sprožil proces »demokratizacije dežele v celoti«, toda hkrati opaža, da se ni uresničila »demokratizacija konservativcev zaradi tega, ker se niso zavedli realnega gospodarskega položaja in političnega boja v Italiji«. Zato so predlagali »nadaljevanje politike skrajnega liberalizma in so bili povsem ravnodušni do nevarnosti, ki so iz tega izvirale, zaslepljeni niso videli procesa gnitja in kaosa, ki se pričinja pojavljati v deželi zaradi njihove očitne nesposobnosti pri vodenju gospodarstva, povsem nesposobni so torej resno braniti svoje lastne interese«.

Razpravo o zgodovinskem kompromisu, ki smo ga predlagali v kritičnih fazah, s katerimi se italijansko življenje otepa že nekaj let, je mogoče koristno obogatiti, razpravi lahko koristi tudi kritično razmišljanje, bodisi o tedanjem kompromisu, bodisi o zaključkih, do katerih je prišel Togliatti leta 1946.

Za nekatere politike in politologe, ki se uradno zavzemajo ali pa so zadolženi za proučevanje tega, kako naj ustvarimo revolucijo na Zahodu, se pravi v deželah zrelega kapitalizma (toda v resnici so usmerjeni v to, da bi nas prepričali, kako je potrebno ubirati druge poti, ki bi nas pripeljale v položaj, ko bi se dokončno

Berlinguer je ob 15. obletnici Togliattijeve smrti na novo ocenil »kompromis med dvema poloma« in politiko »austerità«

morali odreči revoluciji), je razpravljanje o kompromisu samo po sebi zlo in povzročja škandale, moralistične gonje ali sektaški posmeh. Za te ljudi je dober vsake vrste kompromis, tudi kadar gre za bedne transakcije ali za tiste čisto taktične oblike, ki jih nekateri uporabljajo na najbolj neodgovoren način v stikih z bankirji ali s tujimi veleposlaniki, s skupinami podjetnikov ali z mafijo, in pri tem igrajo hkrati na več mizah. Toda kadar se kompromis poskuša dvigniti k ciljem, ki naj bi jih skupno ustvarjali v nekem zgodovinskem obdobju, in kjer so določila tega kompromisa znana množicam v vsej čistosti in razsežnosti, postane kompromis stvar, ki jo je treba odklanjati, ožigosati kot grd predlog, ki da želi vzpostaviti centralistični, opresivni, protidemokratski »režim«.

Še vedno smo prepričani, da je pohod socializma v svobodi in demokraciji v Italiji in zahodni Evropi ne zahteva samo socialnega in političnega zavezništva med pogonskimi silami realnega revolucionarnega procesa, temveč zahteva tudi jasno in pošteno definicijo konkretne oblike kompromisa, ki ga inovacijski socialno-politični blok ponuja drugim komponentam družbe, da bi si zagotovil v konkretnem zgodovinskem obdobju njihov konsenz ali vsaj nevtralnost. Zaradi tega menimo, da je v težkem trenutku za naše politično življenje in v tako negotovo perspektivi za človeštvo potrebno pojasniti in poglobiti razsežnosti danes potrebnega zgodovinskega kompromisa.

Ali so italijanske konservativne sile 70-ih let prav tako politično slepe kot tedaj, ko je izšel Togliattijev članek v *Rinasciti*, ki je kritiziral takratni položaj? Ali obstaja danes celo enaka nemoč glede »resne obrambe« lastnih interesov? Rekel bi, da je tako.

Potrebno je poudariti pomembno analogijo s kompromisom, o katerem je govoril Togliatti. Danes je središčno vprašanje natančno podobno vprašanju, ki je nastalo po zmagi v osvobodilni vojni in po rojstvu republike in izvolitvi ustavodajne skupščine: to vprašanje se suče okoli novega toka gospodarskega življenja. Gospodarska in socialna politika bolj kot katerikoli drugi element utemeljujeta neposredno vsebino in dolgotrajno perspektivo zgodovinskega kompromisa med temeljnimi demokratičnimi silami italijanske družbe. Toda to vprašanje se nam zastavlja danes v globoko spremenjenem položaju, tako glede objektivne vsebine kot glede vidika politične zrelosti delavskega razreda ter njegove glavne stranke kot vladne sile.

V spopadih, utesnjenosti in težavah smo v teh desetletjih napravili marsikaj, četudi italijanski kapital zavestno ni znal aplicirati zase zakona o pametnem ohranjanju preživetega (»izgubljati vsak dan nekaj, da ne bi izgubil vsega«) če se torej ni znal »povezati z zgodovino« — so ga veličastni politični in sindikalni boji prisilili, da je sprejel razvoj demokracije in da je vsako leto, vsak dan, malo popuščal. Italijanski kapitalizem se je vsekakor razvil (četudi nenormalno, izkrivljeno, neuravnovešeno) in s tem je zanikal katastrofične napovedi, ki so bile prisotne tudi med komunisti in o katerih je ostala sled v analizah in pozicijah iz leta 1946 (toda tudi v naslednjem desetletju).

Zgrešene napovedi o krizi, ki je povezana s kvantiteto razvoja, so se pokazale točne v srednjeročnem obdobju glede kvalitete razvoja. Zaostila so se stara neravnovesja, v družbi so izbruhnila nova nasprotja in od šestdesetih let dalje Italija kronično niha med inflacijo in recesijo. Sistem ne more vključiti celotne delovne sile kljub prispevku, ki ga daje »potopljeno gospodarstvo« (tisto gospodarstvo, ki uporablja črno delovno silo in ki ne plačuje socialnih dajatev in drugih družbenih obveznosti: op. ur.). Na 15. kongresu smo poudarili: »V deželi se kaže sposobnost vztrajanja, vitalnosti, in to je plod angažiranja najboljših in najbolj borbenih sil. Toda ne smemo si prikrivati, da se celotni tok nagiblje k dekadenci. Gre za proces, ki ga je mogoče včasih obrzdati ali zaustaviti, ki pa zatem nadaljuje s počasnim polzenjem in tudi s kritičnimi trenutki.« Res je tudi, da so energetska kriza iz let. 1973 in 1979 in drugačna razporeditev virov na svetovnem planu pospešili dekadenco in kritično stanje nekaterih faz. Dovolj je, če pogledamo to poletje.

Toda kljub temu bi bilo zgrešeno pojasnjevati krizo italijanskega kapitalizma zgolj z inflacijo in recesijo. Nevarnost inflacije in recesije obstaja in je zelo velika. Že samo ta nevarnost opravičuje naš apel k demokratični solidarnosti in napad na sile, ki so to solidarnost preprečevale in se ji še vedno upirajo. Resnost krize se kaže v tem, da je zaobjela tudi že razvita področja, odnos do dela pri tistih, ki so vsaj uradno izključeni iz delovnega procesa, in tistih, ki delo iščejo. Ta kriza zahteva odgovor na vprašanje: zakaj razvoj?

V tem vidimo objektivno novost glede na povojna leta. V tistih letih se je odločalo, tudi po sodbi levice, o tem, kolikšen naj bo razvoj. Cilj je bil obnova in v tem okviru je

Novo tehtanje kompromisa

delavsko gibanje zahtevalo zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb delavskih in ljudskih množic. Danes so množična gibanja in javno mnenje, ki zadevajo milijone ljudi, postavila pod vprašaj pomen in celo smisel razvoja, ali, kot je bilo nedavno poudarjeno, postavila so pod vprašaj, kaj proizvajati in zakaj proizvajati. To pomeni, da se mora delavski razred vpraševati o tem, kako naj deluje v gospodarski strukturi dežele, da bi našel odgovore na zakaže, se pravi, da bi ustvaril nove motivacije, ki bi bile sposobne dajati smisel delu, in hkrati poiskati ukrepe, ki bi omogočali delo za vse.

V tem tiči vzrok razkola med generacijami, vzrok ločitve od dela milijonov mladih, ki delo odklanjajo ali pa ga sprejemajo kot alienirano delo: takšno nedvomno delo je in ostaja (v vseh delih sveta, četudi v različnih oblikah, v tem stadiju zgodovine in človeške civilizacije). Fantje in dekleta so bili prvotno obtoženi, da ne žele delati (ali da ne žele študirati), in sicer samo zato, ker so se spraševali, ali razpravljali o tem, čemu delo (ali čemu študij). Če zavrremo vse iracionalizme in ekstremizme, moramo priznati, da je ta problem realen, da obstaja.

Toda če je to res, je mogoče z zadostno gotovostjo orisati vsebino kompromisa zgodovinskih razsežnosti med tistimi, ki jih zanima, koliko proizvajati, in onimi, ki jih zanima kaj in zakaj proizvajati.

Mi smo to poskušali ustvariti tako, da smo deželi predlagali »austerita« (politiko varčevanja, racionalnega izkoriščanja virov in potrošnje, pravične razdelitve socialnih bremen; op. ur.) V tem našem predlogu sta obstajala nedvomno tudi moralna komponenta in obsodba privilegijev, luksuza in rabsipništva, ki jih ni bilo mogoče več prenašati ob istočasnem zmanjševanju virov na razpolago Italiji v okviru mednarodne delitve dela, in ker je bilo očitno, da je nepravilno deliti zmanjševanje virov na osnovi cen.

Ali ni selekcija, ki je prepuščena cenam – najsi gre za kruh, meso ali nafto – nekaj najbolj nepravilnega, kar lahko zadene revne in manj prilagojene? »Austerita«, ki smo jo predlagali, se ni omejevala zgolj na potrebo po izboljšanju distributivne pravičnosti, četudi nam je ta točka pri sreju in od nje ne nar. eravamo odstopiti.

Italijanski družbi in njenim različnim komponentam predlagamo novo gospodarsko politiko, v okviru katere se bo vprašanje kvantitete razvoja in njegove kvalitete, ekspanzije in ciljev, povežalo in izražalo tudi z novo prisotnostjo delavskega razreda ne samo pri distribuciji dohodka – ta prisotnost ostaja bistvena in njej se ni mogoče odreči – temveč tudi v obliki in kvaliteti potrošnje in zatem tudi v samem procesu akumulacije. Na 15. kongresu naše partije smo se vprašali: ali ni mogoče napraviti korak naprej v smeri, ki bo delavskemu razredu omogočala iniciativo in večje garancije za ustvarjanje investicij in novih delovnih mest? Potrebno je pogledati, ali nimamo na voljo novih rešitev in novih

inštrumentov, ki bodo omogočali delavskemu razredu avtonomno in neposredno kontrolo vsaj nad delom uporabljenih virov. Ta potreba, ki je prisotna v razpravah delavskega gibanja drugih zahodnoevropskih držav, dozoreva tudi pri nas in zahteva zavzetost pri pripravi predlogov, ki bodo ustrezni italijanski resničnosti in zgodovini ter posebnostim italijanskega delavskega gibanja. K temu nas še posebej sili globoko prepričanje, da delavski razred ni pripravljen sprejeti dejstva, da se z njegovim denarjem spodbuja stare in obremenjene gospodarske mehanizme, ki nimajo perspektive. Delavski razred se je pripravil moralno in materialno angažirati v tistem razvoju, ki bo omogočil širjenje produkcijske baze, spremenil gospodarske in socialne strukture in v prvi vrsti pričel reševati vprašanje nerazvitega juga.

Kapitalizem zaradi svoje narave pozna samo kvantitativne skladnosti in odnose, samo abstraktne pokazatelje.

Ali naj sprejmemo strukturalno zmanjšanje gospodarskega razvoja?

Ta operacija je v Italiji nujno potrebna, če želimo premagati krizo: če želimo najti pot iz »vdanega in pasivnega sprejemanja strukturalnega zmanjševanja razvoja«, kot je to definiral ekonomist Luigi Spaventa.

Vzemimo za primer energijo. Ali je kdo, ki misli, da bo to vprašanje rešil, razmišljajoč samo o kilovatih in o ekvivalentih za petrolej? Ali ni to vprašanje takšno – bodisi da gre za energetsko varčevanje, ki ga je v vsakem primeru treba vpeljati, bodisi, da je treba iskati alternativne vire – da zahteva politiko, ki bo pozitivno razreševala vprašanja o končnih ciljnih uporabe energije (se pravi o tem, za kaj trošimo energijo), varnosti, onesnaževanju okolja, zdravstveni zaščiti?

Zatorej: ali želimo močno zmanjšano in otrplo Italijo, v kateri bo razkol med posameznimi pokrajinami čedalje večji; ki bo živela v nenehni napetosti, ki jo bodo vznemirjali kontrasti; Italijo v dekadenci ali pa želimo, da bi ji vtisnili proces rasti in socialnih ter gospodarskih transformacij, ki bodo demokratično vodene in vladane?

To je osrednje vprašanje. To je seveda politično vprašanje, ki ga ni mogoče razrešiti drugače kot s tem, da politično sintetiziramo nasprotja, nasprotujoče si zahteve, korporativne zahteve kategorij, ki v svoji spretnosti, brezpravnosti in enostranskim resnicam ustvarjajo razbijaški, anarhoiden, destabilizatorski učinek in se končujejo na gospodarskem področju v strukturalnem zmanjševanju razvoja, na političnem področju v avtoritarnem in reakcionarnem smislu.

Če vnašamo v njegovo notranjost vprašanje vrednot in ciljev akumulacije, če vpeljujemo inovacije v lastniških odnosih, ki usmerjajo gospodarsko strukturo proti takšnim ciljem, in napravimo iz tega predmet in smoter neposredne zavzetosti delavskega razreda, povzročamo s tem razkrivanje ostrih nasprotij v celotnem gospodarskem procesu in obujanje močnih korporativističnih obrambnih mehanizmov. Zavedamo se, da je v trenutku, ko delavski razred ne prepušča vprašanj akumulacije in proizvodnje v rokah kapitalistov in ko se zaveda, da je njegova zgodovinska dolžnost sprejeti ta vprašanja na svoja ramena (v okviru dogovorjenih ciljev), potrebno ustvariti novo lestvico lastnih potreb in zahtev, potrebna sta kulturni in politični preskok, hkrati pa je potrebno nastajanje tega, kar se danes z vprašljivo modnostjo imenuje »vladna kultura«.

Italijani imajo v rokah orodje za razreševanje tega vprašanja. Pri tem nastaja tudi možnost za čedalje večje vključevanje v Evropo in svet. Italijanska republika je ena izmed redkih zahodnih demokracij, ki temelji na delovanju velikih množičnih strank: te stranke so, upoštevajoč vse njihove različnosti, sposobne zagotavljati trajno sodelovanje večine državljanov v političnem in družbenem življenju. To sodelovanje bi postalo še večje in bi bilo še bolj urejeno, če bi te množične stranke delovale v skupnem načrtu za obnovo in s tem sprejele in odsevale skupno upanje velikih ljudskih množic, ki tem strankam sledijo in jim dajejo glasove: to naj bi bile izbire, ki ne bi bile podobne čistim projekcijam gospodarskega položaja in socialnega statusa ali korporativnih zahtev državljanov, skratka, bile bi odsev »ozke razrednosti«, kot je zapisal Togliatti. In prav v članku iz leta 1946, ki sem ga omenil, je zatrjeval še nekaj pomembnega: za protifašistično demokratično rast sta bila značilna rojstvo in obstoj velikih množičnih strank, ki so postale posrednik ne samo potreb, nujnosti, volje velikih delavskih množic, ampak tudi »velikih množic potrošnikov, moških, žensk, starih, mladih« se pravi tistih množic, ki so postavljale na dnevni red ne samo vprašanje kvalitete gospodarskega razvoja, temveč tudi kvalitete življenja nasploh.

Toda če je vprašanje, kot sem rekel, politično, se pravi takšno, da ga ni mogoče razrešiti drugače kot s pomočjo sinteze, v kateri morajo najti mesto množične stranke, zatem pa vse demokratične stranke, in v tej sintezi morajo postati solidarnostni instrument pogojevanja, ni težko doumeti,

zakaj so reakcionarne in konservativne sile sprožile v teh mesecih silovit napad na množične stranke nasploh, predvsem pa na KPI.

Teže je razumeti, zakaj sta k temu napadu pripomogla tudi najbolj odprti del krščanske demokracije in celo del socialistične stranke, četudi je v končni analizi ta napad usmerjen proti vsem demokratičnim strankam.

Kot smo predvidevali, izključevanje KPI iz vlade ne samo onemogoča razreševanje perečih gospodarskih problemov, temveč tudi vprašanj, ki so povezana z upravljanjem gospodarstva, družbe, države in njene administracije, temveč je postalo jasno, da je protikomunistična diskriminacija, ki razjeda institucije, ki razkrajajo demokracijo in ki škoduje celo tistim, ki so njeni pobudniki in zastavonoše. Kadar postane napad na »demokratični centralizem« v KPI napad na stranke kot take (napad na tako imenovano »obliko strank«) kadar se ostoja vse, kar ni čisto mnenjsko gibanje; kadar je napad usmerjen proti poskusom, da bi organizirali družbo z nekimi cilji; kadar je usmerjen proti vsaki vrednostni lestvici, ki ni poceni in nepredvidljiva in kontradiktorno izražena z razmnoževanjem egoističnih apetitov posameznikov, drobljenjem družbe v tisoč korporativnih jeder, s poudarjanjem potrošniških teženj; torej, kadar se vse to dogaja, in to se dogaja, ni težko razumljivo, da napad ne zadeva samo KPI, temveč vse stranke, ki žele organizirati množice in na novo urediti družbo v skladu z nekaterimi ideali.

Ali je mogoče, da razumevanje teh problemov in dolžnosti ne ponuja višjih oblik sodelovanja med nami in tovariši iz socialistične stranke?

Ali je mogoče, da nihče znotraj krščanske demokracije po Morovi smrti noče razumeti, da je to preizkusni kamen za vse in da sta celo vprašljiva vloga in narodno in demokratično bistvo stranke?

Ne skrbi nas, če bodo premagani odgovorni tolikšnih protiljudskih in protiunitarnih odločitev; zelo nas skrbi, da bodo v takšnem položaju prevladovali pragmatistična neumnost, kvalunkvistična revščina, kratkovidni računi oportunitizma, vse to, kar napeljuje vodo na mlin razkroja in pobarbarjenja dežele.

Poimenovanje šole v Zgoniku

Parlamentarni urad avtonomne tržaške federacije KPI je pred dnevi objavil vest, da je minister za šolstvo, po večkratnem posredovanju senatorke tov. Jelke Gerbec, sprejel predlog, da se osnovna šola v Zgoniku poimenuje po zgodovinskem datumu:

„1. maj 1945“, to je po dnevu ljudske vstaje in osvoboditve Trsta in dežele ter zmage nad nacifašizmom.

Ob 50 letnici ustrelitve Vladimira Gortana

Pred 50 leti je Vladimir Gortan z življenjem plačal poskus, da bi v Istri onemogočil plebiscit za fašizem.

Zakonodajca, ki jo je fašistični režim uvedel v Italiji, je pomenila za Slovence in Hrvate v Primorju ter Istri v bistvu zgolj uzakonitev njihove brezpravnosti in zakonski podaljšek ter dopolnitev fašističnega terorja. Teh zakonov niso izdali posebej za Goriško, Trst in Istro, vendar so jih, brž ko so ugledali beli dan, v kar najstrožji obliki in v največji meri uporabljali ali, bolje rečeno, z orabljali, proti Slovencem in Hrvatov.

Po atentatu na Mussolinija leta 1926 v Bologni je fašistična vlada izdala policijski zakon. Kako je vplival na slovenska in hrvaška društva in tisk, je znano. Najbolj usodne posledice pa je zakon imel za posameznike. Policijskim upraviteljem (kvestorjem) je namreč dajal pravico, da "sumljivim" osebam izrečejo nezaupnico. Takšen postopek je terjal tudi fotografiranje in meritve — kot pri navadnih zločincih. Na tisoče Slovencev in Hrvatov se je moralo ukloniti takemu ponižujočemu ravnanju in njihovi podatki so polnili spise "nevarnih" oseb.

Še hujše policijske odredbe, ki jih je uvedel policijski zakon, so bili opomini in konfinacija. Za te kazni je bila pristojna posebna pokrajinska komisija, ki so jo sestavljali prefekt, državni tožilec, kvestor in višji predstavnik fašistične milice. Človek, ki se je znašel pred to komisijo, ni bil zaslišan in tudi ni imel pravice do odvetnika. Ponavadi se je moral zagovarjati iz zapora na povsem splošno sestavljeno obtožnico. Tudi v sodbi so obsojene brez navedbe razlogov razglasili za škodljive in nevarne "državnim interesom", "fašističnemu režimu" ali "javnemu redu".

Opomin je veljal dve leti. Opomnjena oseba, ki je bila pod policijskim nadzorstvom, ni smela v javne lokale, pa tudi ne zdoma pred določeno uro zjutraj ali zvečer in morala se je redno javljati lokalnim organom varnosti. Veliko opomnjenih Slovencev in Hrvatov je bilo, mnogi primeri pa so ostali neznani, saj so se prizadeti bali o tem govoriti, da jih ne bi doletela še hujša kazen.

Konfinacija je trajala od enega do pet let. Konfinirane so pošiljali na samotne otoke, na Ponzo, Ventotene, Lipare ali celo na Favignano, med drugo svetovno vojno, ko so ti otoki postali strateško pomembni, pa na Tremite v Jadranskem morju.

Novi policijski zakon je uvedel tudi izredno hude kazni za protizakonit prestop državne meje. Ta odlok je seveda še posebej prizadel Slovence in Hrvate, ki so živeli ob meji in ki niso mogli niti ob največji nuji dobiti prepustnice. Ne smemo tudi pozabiti, da si je veliko Slovencev in Hrvatov moralo iz gospodarskih in iz povsem političnih razlogov

iskati zavetje v Jugoslaviji; zato so na črno prestopali mejo. Marsikateri je padel v roke obmejni straži in bil obsojen na visoko zaporno kazen in globo.

Policijski organi, člani fašistične milice in še zlasti agenti tajne fašistične policije OVRA so s svojim surovim ravnanjem še poostrili učinek zakona in njegovih določil. To se je posebej pokazalo ob številnih hišnih in osebnih preiskavah, še bolj pa ob zasliševanjih. Slovenska in Hrvaška manjšina sta bili pred policijo v pravem pomenu besede brez pravic.

Hkrati z omenjenim policijskim zakonom, sprejetim leta 1926, je fašistična vlada izdala tudi zakon o zaščiti države. S tem zakonom so vnovič uvedli smrtno kazen, in to retroaktivno. Sprva je veljala smrtna kazen za atentate na kralja, kraljico, prestolonaslednika, predsednika vlade ter za izdajo, vohunstvo, upor ali vstajo. Pozneje je segla še na razne druge prestopke. Če je bil tak prestopek samo nameravan, pa ne izvršen, je kazen znašala od 5 do 30 let ječe. Za ponovno ustanovitev razpuščenega društva ali stranke v kakršnikoli obliki je veljala kazen od 3 do 10 let. Enako stroge kazni so bile predvidene še za druge prestopke proti državni varnosti.

Za sojenje takšnim prestopnikom je bilo namenjeno posebno sodišče, ki je imelo sedež v Rimu, spremenilo pa ga je samo tedaj, kadar je bilo treba izreči smrtno kazen. Primorski Slovenci in istrski Hrvatje so to doživeli trikrat: leta 1929 ob Gortanovem procesu v Pulju ter na prvem in drugem tržaškem procesu leta 1930 oziroma leta 1941. Člani tega sodišča so bili višji oficirji fašistične milice, predsedoval pa je general fašistične milice. Ravnalo je kot vojno sodišče. Njegove razsodbe so bile dokončne, samo pri smrtni kazni je imel predsednik vlade pravico predlagati kralju pomilostitev.

Posebni tribunal bi moral prenehati delati leta 1931, toda fašistična vlada mu je podaljšala rok še za naslednjih pet let. Mussolini je to ocenil kot "novo poskusno razdobje" in je motiviral odlok tako, da obstajajo "žarišča zločinske okužbe v obmejnem pasu" (na Primorskem), ki jih je treba nemudoma izkoreniniti in v kali zatreti. Ko je tudi ta rok potekel, so ga leta 1936 vnovič podaljšali še za pet let brez posebne obrazložitve.

Zakon o zaščiti države sicer, vsaj ob objavi, ni bil naperjen proti slovenskemu in hrvaškemu prebivalstvu, vendar so ga, tako kot vse fašistične zakone, v najstrožji obliki izvajali in največkrat uporabljali prav proti Slovencem ter Hrvatov. Težko bi bilo podati natančen pregled vseh obsodb, izrečenih pred posebnim tribunalom, saj so prav ti procesi najmočnejše odmevali v tisku. O Gortanovem procesu v Pulju, o prvem procesu v Trstu in o drugem tržaškem procesu niso pisali celih strani le lokalni fašistični časopisi,

Vladimir Gortan

temveč ves italijanski tisk; s temi procesi so hoteli zastrašiti še druge Slovence, Italijane in Hrvate. Med prvim in drugim tržaškim procesom so bila poročila kaj skopa; največkrat so omenjala zgolj imena obsojenih, vrsto prestopkov in višino kazni. Nekaj časa pa so se omejevala na kratke vesti in navajala, da je bilo obsojenih več ljudi iz te ali one pokrajine. Jeseni 1937 so spet jeli objavljati imena. Kljub pomanjkljivim poročilom pa si lahko ustvarimo celovito podobo o delu posebnega tribunala.

Od 2907 ljudi, ki so jih do konca leta 1935 postavili pred posebni tribunal, je bilo 150 Slovencev in Hrvatov ali približno 5 odstotkov, a vseh Slovencev in Hrvatov, živečih v Italiji, naj bi bilo največ 1,5 odstotka od celotnega prebivalstva. Še več povedo kazni. Tribunal je do takrat izrekel za 16.917 let zapornih kazni; Slovcem in Hrvatom je odmeril 1600 let ali 9 odstotkov. Od devetih smrtnih obsodb jih je bilo več kot pol, pet, izrečenih Slovcem in Hrvatom.

Med procesi, ki so potekali pred posebnim tribunalom, bomo omenili le pomembnejše. Prvi večji proces je bil leta 1928 proti narodnostno mešani skupini iz Gorice z Augustom Longom na čelu; šlo je za uboj provokatorskega agenta. Tri obtožene so obsodili vsakega na trideset let, enega na sedemindvajset, druge pa na manjše kazni.

Oktober 1929 je bil prvi proces proti Slovcem in Hrvatom, ki se je končal s smrtno obsodbo. Posebni tribunal se je tistikrat preselil iz Rima v Pulj sodit mlademu Vladimiru Gortanu in njegovim štirim prijateljem. Skupaj s tovariši so poskušali prepričati, da bi šli domačini volit, na "plebiscit" za fašizem. Po nesreči je bil med ruvanjem smrtno ranjen eden od vaščanov. Zato so Gortana in njegove tovariše izročili posebnemu tribunalu. Vladimira Gortana so obsodili na smrt, štiri druge fante pa na 30 let ječe. Razsodbo so kot zakon razglasili po vseh občinah Italije.

Vekoslav Ladavac, ki je bil na istem procesu obsojen na 30 let ječe, je kasneje v Jadranskem koledarju takole popisal dogodke tistega oktobra:

"Ugotovili smo, da delo za sabotiranje plebiscita med množico ne bo imelo uspeha, ker so člani organizacije vsi mladi, brez posebnega vpliva na množico, ker so stari ljudje, ki so imeli vpliv v preteklosti, dovolj kompromitirani pred fašistično oblastjo in se bojijo odkrito nastopati. Zato smo sprejeli sklep, da si mora vsak član organizacije nabaviti orožje in si sam preskrbeti denar za nabavo orožja in streliva.

Na dan plebiscita, dne 24. marca 1929, so bili člani organizacije, določeni za akcijo, pravočasno na svojih mestih, le dva sta zakasnila, da bi bila na čelu kolone volivcev, kar je bilo deloma vzrok, da se je zgodila nesreča na cesti Beram-Pazin, kjer se je akcija izvršila po predvidenem načrtu. Akcija je demoralizirala pazinske fašiste, ki so takoj sumili, da so jo izvršili Beramci. Še istega dne je prišla v vas množica fašistov in

karabinjerjev in začeli so po vrsti zapirati vse, ki so jim bili sumljivi.

Vladimir Gortan je moral kljub bolnim nogam zbežati. Šel je peš do železniške postaje v Lupoglavu in vstopil na vlak. Postajenačelniku se je zdel sumljiv pa je telefoniral na policijo v Pazin. Takoj se je iz Pazina odpravil avto s fašističnimi agenti, ki so osebno poznali Gortana. Nekaj pred vlakom so prišli na postajo v Prem. Na vlaku je bil Gortan ujet in odpeljan najprej na kvesturo na Reko, od tam pa v zapor v Pulj. V zaporu je bil krvavo mučen, toda ničesar ni priznal. Kaj je vse pretrpel od fašističnih biričev med zasliševanjem, ne bo nihče vedel, ker mu ni bil dovoljen stik z nikomer izmed nas".

Potem Ladavac opisuje zloglasni zapor Regina Coeli v Rimu in pot na proces v Pulj, kamor so jih prepeljali v železnih kletkah, in nadaljuje:

"Napočil je 14. oktober 1929, dan začetka našega procesa. Za ta dan je fašistična vlada mobilizirala vso fašistično milico iz Julijske krajine in jo osredotočila v Pulju. Poleg tega so prepeljali v Pulj poseben vlak karabinjerjev. V puljski luki so zbrali lep del vojne mornarice, nad mestom so krožile eskadre letal. V mestu se tri odrasle osebe niso smele skupaj zadrževati. Po ulicah od zapora do sodišča so na eni in drugi strani ulice stali do zob oboroženi fašisti. Ko so nas prevažali vsakega posebej iz ječe na sodišče in nazaj, so nas vozili v avtomobilih v spremstvu petih karabinjerjev, seveda zvezane v okove in na verigah, ki so jih karabinjerji držali v rokah. Pred avtomobilom se je na motornem kolesu peljal fašistični miličnik in za njim tovornjak s karabinjerji.

Zasliševanje je bilo kratko. Ne sedaj ne med zasliševanjem nas nihče ni vprašal, zakaj smo to naredili. ...Brž ko so v dvorano vstopili sodniki, je začel predsednik sodišča brati obsodbo. Bral je: "Vladimir Gortan je obsojen na smrtno kazen z ustrelitvijo v hrbet, a Viktor Bačac, Dušan Ladavac, Vjekoslav Ladavac in Živko Gortan vsak na trideset let težkega zapora in deset let nadzorstva".

Med branjem obsodbe smo vsi ostali mirni. Najprej je bil zvezan Vladimir Gortan in odpeljan iz kletke, a zatem so zvezali ostale in nas prepeljali v čakalnico, kjer smo sedeli in čakali, da nas odvedejo. Vladimira Gortana so takoj odvedli v ječo, nas pa so odpeljali po dva in dva za njim.

Obsodba je bila izvršena za vojaškim pokopališčem na Bersajlu proti Sakodžani 17. oktobra 1929. Gortana so odpeljali ob 4. uri zjutraj s kaznilniškim avtomobilom. Dan prej so ga v zaporu vprašali, kakšna je njegova zadnja želja. Odgovoril je, da se želi posloviti od matere in očeta, česar pa mu niso dovolili.

Plotonu, ki ga je ustrelil, je poveljeval rovinjski "podeštat" De Vescovi. V mučenika so spustili 28 strelcev. Takoj se je zrušil na levo stran. Prisotni miličniki so drhteli; kasneje mi je eden priznal, da je ta umor na vse mučno vplival. Vsi so odšli s strelišča potlačeni, čuteč na sebi sokrivdo za nedolžno prelito kri. Na kraju so ostali le grobarji, ki so odnesli Gortanovo truplo in ga takoj pokopali, toda nihče ne ve, kje".

Etbin Kristan:

KATO VRANKOVIČ

Otvoritvena predstava v Slovenskem stalnem gledališču

Slovensko stalno gledališče v Trstu je otvorilo novo sezono. Predstavilo se z igravo slovenskega dramatika Etbina Kristana "Kato Vranković". S tem delom gledališče skuša poživiti zanimanje za tiste slovenske klasike, ki so jih različne, pogostoma nepravilne razmere potisnile v pozabo in jim jemale možnost, da bi se kdaj kakorkoli uveljavili.

Kristan je živel v obdobju, ko se je nad vsemi literarnimi ustvarjalci visoko dvigala Cankarjeva osebnost in ob njej je podoba marsikaterega literata in kulturnega delavca obledela ali se celo izgubljala. Kristan je bil v svojem političnem in kulturnem delovanju preblizu Cankarju da bi mogel s svojimi posegi zbuditi večjo pozornost in tako vidneje izstopati. Njegovo literarno delo je resda nekoliko tendenciozno, bolj podrejeno njegovi ideološki usmerjenosti — Kristan je bil namreč ideolog slovenske demokratske stranke in glavni predstavnik delavskega gibanja v obdobju na prehodu iz 19. v 20. stoletje — kot porojeno iz pravih umetniških vzgibov, vendar pa ni njegovo delo zaslužilo, zlasti dramatika ne, da so ga v slovstveni zgodovini in gledališkem repertoarju tako podcenjevali.

Kato Vranković je Kristanova najuspešnejša in problemsko najbolj izdelana drama. V njej nakazuje avtor svoje ideološke nazore in se loteva politike same in njene prisotnosti v družbenem življenju. Nadvse izrazito se tu javlja avtorjeva zahteva po premočrtnih osebnostih in po jasnih potezah in dejanjih v javnem življenju. Glavni junak drame, ki je samisicer neomajen in kremenit značaj, se zlomi in propade pod težo očetove krivde. Preteklost se torej kruto maščuje v sedanosti, sinovi plačujejo za prekrške očetov. Tu pa se v dramo odpira novo vprašanje. Kato Vranković se v svoji notranji razklanosti, v obupu svoje tragične situacije nikakor ne more odločiti med brezkompromisno zvestobo svojim načelom in človečanskim nastopom, takim, ki bi ga pogojevala njegova notranja čustva, njegova navezanost na očeta in na druge, njemu najbližje osebe. Dilema torej, ki izhaja iz bistva življenja samega in ki ostaja v svoji nerazrešljivo zapleteni naravi vedno enako tragična in za človeka nepremostljiva.

Cvetka dr. Štoke

Med neko radijsko oddajo, ki je bila prejšnjo nedeljo, se je dr. Štoka pohvalil, ker v Trstu in nihče napadal njegovega zakonskega osnutka za zaščito Slovencev. Tako je dr. Štoka dokazoval, da je ta osnutek "realističen" in ni izzivalen, kot "kategorične" trditve zakona senatorke Gerbec ... Čestitamo!

Špeter ob Nediži

KPI predlaga enotnost

Vodilni komite sekcije KPI v Špetru ob Nadiži je prejšnji teden razpravljal o svoji politični iniciativi. Uvodno poročilo je imel pokrajinski svetovalec prof. Pavel Petricig, ki je obenem tudi član vodstva federacije KPI v Vidmu. V svojem izvajanju se je dotaknil vprašanj kot so: položaj v Furlaniji v zvezi z obnovo, ekonomija in razvojni program, razširitev določil osimskega sporazuma med Italijo in Jugoslavijo tudi na območje videmske pokrajine ipd. Govoril je tudi o programiranju slovenske komisije v okviru KPI, ko

pa je prešel k vprašanju krajevnega značaja, se je dotaknil vprašanj, ki so v zvezi z razvojem in zaposlitvijo, socialnega skrbstva ter iniciativ za sestavo enotnih list na upravnih volitvah, ki bodo leta 1980. O vseh teh vprašanjih se je razvila živahna razprava. Več govornikov se je dotaknilo vprašanja občine Dreka. KPI je namreč zelo kritično ocenila dejstvo, da v tej občini niso uspeli sestaviti enotne kandidatne liste za nedavne upravne volitve, liste ki bi pomenila alternativo Krščanski demokraciji.

Ponatis italijansko-slovenskega slovarja iz leta 1607

Dne 23. avgusta 1979 je bila v devinskem gradu izredna slovesnost, na kateri so predstavili ponatis italijansko-slovenskega slovarja, ki ga je sestavil Alassia da Sommaripa in je izšla leta 1607. Slovesnosti so se udeležili številni kulturni delavci iz Trsta in drugih predelov dežele Furlanija-Julijska krajina in iz Slovenije. Župan občine Devin - Nabrežina, tovariš Albin Škerk, je v pozdravnem nagovoru dejal naslednje:

- Današnji kulturni večer, ki ga posvečamo predstavitvi faksimilirane knjige italijansko-slovenskega slovarja iz leta 1607, nas zelo razveseljuje, ker se je uresničila izredno pomembna pobuda, ki jo je podvzelo založništvo "Mladinska knjiga" iz Ljubljane in predvsem njen marljivi urednik, naš rojak iz Kontovela, tovariš Bogomil Gerlanc.

Izrabljam to lepo priložnost, da se zahvalim devinskemu princu, ki je pristopil k tej pobudi in dal na razpolago grajske prostore za to svečanost.

Ponatis vsake knjige predstavlja važen dogodek, ker pomeni, da je knjiga pošla in obstoja povpraševanje po njej. V našem primeru pa je ta kulturni dogodek še mnogo večji iz več razlogov: Predvsem, ker se je ta knjiga ohranila v enem sanem izvodu in je bilo nevarno, da se iz katerega koli razloga izgubi, kar bi predstavljalo nepopravljivo škodo, ker gre za prvi slovenski slovar in prvo slovensko tiskano besedo na najzapadnejšem delu našega narodnostnega prostora. S tem ponatisom je sedaj ta nevarnost za nami. Menim, da smo tako opravili svojo kulturno in narodnostno dolžnost. Od danes dalje bo postal ta naš kulturni spomenik bolj dosegljiv širšemu krogu bralcev ter proučevalcev tukajšnjega kraškega starega narečja. Iz podobnih razlogov je ta knjiga pomembna tudi za Italijane, ker se lahko seznanijo z govorico njihovih prednikov pred štiristo leti.

Kot župan občine, v kateri je Fra Alasia, po rodu Italijan iz Piemonta, spisal to knjigo in jo namenil predvsem svojim sorojakom, ki so imeli stike s tukajšnjimi slovenskimi verniki in tlačani, želim izreči ob tej slovesnosti nekaj osebnih misli.

Najprej bi izrazil željo da bi ta knjiga služila, kot je bil tudi namen Alasia, k še večjemu spoznavanju in zblizevanju med tu živečima narodoma. Samo tako lahko drug drugemu uspešneje posredujemo vrednote iz svoje kulturne zakladnice.

Za dosego teh smotrov, to je spoznavanju in posredovanju medsebojnih kultur, mislim, da bi bilo koristno v bodoče prirediti posebno študijsko srečanje izvedencev o Alasievim delu.

Na slovesnosti je govoril tudi devinski princ Torre-Tasso. Med drugim je dejal:

- ... Današnje srečanje je intimnejše soočanje med zainteresiranostjo za kulturo, ki je tradicionalna za mojo družino, ter prvim pojavom pisane besede "vulgarnega" narečja slovenskih ljudi, ki so stoletja prebivali na teh tleh skupno z italijansko večino istrskega ali furlanskega porekla.

Namen snidenja je v tem, da spoznamo po skoraj 400 letih knjižno delo, ki je nastajalo na devinskem gradu okoli leta 1601 in je bilo zaključeno leta 1607. O filološkem pomenu tega knjižnega dela bodo spregovorili strokovnjaki, meni bodi dovoljeno povedati samo nekaj besed o nastanku te knjige, znane do danes v svetu, v enem samem izvodu. Založbi Mladinska knjiga iz Ljubljane gre zasluga za njeno odlično izdajo, s katero bo ta pomembni dokument dan v vednost učenjakom in sploh širši javnosti.

Zlodeja

Neka tržaška zasebna radijska postaja, ki jo povečini poslušajo zagovorniki Melone, organizira te dne anketo med svojimi poslušalkami, katere sprašuje, kdo je v Trstu tako hudoben, da bi ga morali nagnati, oziroma, komu priznavajo, da je tako priden, dober in pameten, skratka pravo nasprotje "onih drugih".

Seveda je med "dobrimi" na absolutnem prvem mestu Cecovini. Kajpak! Zanimivo pa je vedeti, koga baza Liste za Trst sovraži z vsem srcem. To sta poslanec Cuffaro in škof Bellomi.

Vsa čast jima gre!

Povečajmo budnost!

V noči med preteklo soboto in nedeljo so "neznanci" oskrunili nagrobni spomenik padlim partizanskim borcem na katinarskem pokopališču. S plavo barvo so pomazali kamen, na katerem so vklesana imena padlih borcev. Razbili so tudi peterokrako zvezdo, ki je bila vdoljena v spomenik.

Povsem naravno je, da je to podlo početje sprožilo val ogorčenja zlasti v krajih, ki spadajo v katinarsko območje pa tudi v širših krogih anfašistov in zvestih privržencev načelom osvobodilnega boja.

Prepogosto se ponavljajo oskrumbe spomenikov padlim v NOB in drugih spominskih obeležij, žal pa moramo ponovno poudariti, da skoraj nikoli policijske oblasti ne izsledijo avtorjev teh podlih dejanj in ne tistih, ki ta dejanja naročajo.

Tudi dogodek na katinarskem pokopališču narekuje vsej demokratični in antifašistični javnosti in še posebej bivšim partizanskim borcem in aktivistov OF ter njihovim organizacijam, da še bolj okrepijo budnost.

V spomin

Željko Žerjal

Dne 14. avgusta je v Buenos Ayresu umrl tovariš Željko Žerjal, rojak iz Boljunca. Pokojni se je izselil v Argentino pred 50 leti. Moral je to storiti ne le zaradi gospodarske krize, ki je tedaj bila huda, temveč predvsem zaradi fašističnega nasilja, kajti tovariš Željko je že od mladih let aktivno delal v delavskem protifašističnem gibanju. Bil je med pobudniki organizacije mladih komunistov v naših krajih, sodeloval je s tov. Natalom Kolaričem iz Korošcev, s Tonetom Ukmarjem in mnogimi drugimi takratnimi organizatorji in voditelji delavskega in protifašističnega gibanja.

Tovariši in prijatelji iz Boljunca - in seveda tudi številni sorodniki - se pokojnega tovariša Željka hvaležno spominjajo.

V tem mesecu so v Boljuncu umrli trije tovariši: Pepi Hrvatič, Ivan Maver in Silvester Glavina. Vaščani se jih spominjajo, svojcem pa izražajo sožalje, kateremu se pridružuje tudi naše uredništvo.

DELO - glasilo KPI
za slovensko narodno manjšino

Direktor **ALBIN ŠKERK**
Ureja uredniški odbor
Odgovarja **FERDI ZIDAR**
Uredništvo in uprava:
Trst - Ulica Capitolina, 3
telef. 764-872, 744-047
Dopisništvo v Gorici: Ulica Locchi, 2
telef. 24-36
Poštni tekoči račun 11/7000
Letna naročnina 3.000 lir
Tisk: Tipo/offset Riva
Trst